

SZAKIRODALOM

- Aitchison, Jean 2003. *Words in the Mind*. 3. kiadás. Blackwell, Oxford–Malden.
- Libben, Gary 2006. Why study compound processing? An overview of the issues. In: Gary Libben–Gonia Jarema (eds.): *The Representation and Processing of Compound Words*. Oxford University Press, Oxford, 1–22.
- Pinker, Steven 2006. *A nyelvi őstön*. Typotex, Budapest.

Benczes Réka

habilitált egyetemi adjunktus
ELTE BTK Amerikanisztika Tanszék

A stilisztikai-retorikai alakzatok szöveg- és stílusstruktúrát meghatározó szerepe. Szerk. Szikszainé Nagy Irma. Debreceni Egyetemi Kiadó, 2012. 207 lap

A Debreceni Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének kiadványaként ismét egy konferenciakötet tarthatunk kezünkben. A 2012. január 12-én megtartott rendezvény témájára utal a kötet címe is: *A stilisztikai-retorikai alakzatok szöveg- és stílusstruktúrát meghatározó szerepe*. (A kutatást és a publikáció elkészítését is a TÁMOP 4.2.1/B-09/KONV-2010-0007 projekt támogatta. A projekt az Új Magyarország Fejlesztési Terven keresztül az Európai Unió támogatásával, az Európai Regionális Fejlesztési Alap és az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg).

A konferencia szervezője és a kötet szerkesztője Szikszainé Nagy Irma, aki egyben a kutatócsoport vezetője is. 14 tanulmányt tartalmaz a kiadvány, amelyek egy része alkalmazkodik a címben megjelölt témához, másik része csak bizonyos pontokon érintkezik vele. A szerkesztő bevezetőjét olvasva globális képet kapunk a tanulmányokról.

Szikszainé Nagy Irma: Bevezető gondolatok

A bevezető a szándék és az eredmény tükrében tárja elénk a kötetben fellelhető tanulmányokat. Az egészből halad a részek felé, azaz szembesíti az általános cél megjelenését az egyes dolgozatokban. „A cél [...], hogy a figuráknak a szövegszerkezetben és stílusstruktúrában játszott szerepére vizsgálatainkkal rávilágítsunk” (7). Mint okot említi, hogy mivel a szó szerepének háttérbe szorítása tapasztalható, a grammatikai viszonyok még hangsúlyozottabbá válnak. Ebből következik, hogy a szerkezet, amely jelentéshordozó, a „figurák konstruáló hatásából szerveződik”. Kiindulópontként említi a különböző tudományterületek találkozását ebben a konferenciaanyagban. (Megjegyezhetjük, hogy ez a találkozás a stíluselmzéseket tartalmazó kötetekben, a stilisztikai vizsgálatokban szinte mindig fellelhető.)

Mely tudományterületekről van szó? Stiliztika, retorika, szövegnyelvészet, szemantika, grammatika. A címben jelzett vizsgált témában megfigyelhető, hogy a szövegben a stilizáltság, a retorizáltság és a poétizáltság eszközei összefonódnak, egymásra épülnek. Vitatémaként jelenhet meg az is, hogy mi az alakzat. A szóképektől való elválasztása már az ókori retorikában is megtalálható. Míg a szókép a szemantikai változás bekövetkezése, az alakzat a nyelvi struktúrában létrejövő változás, amely hatását tekintve figyelemkeltőbb a nem alakzatos formánál.

Az átalakítás módja szerint klasszikusan négy alpművelet jelenik meg: adjekció, detrakció, transzmütáció és immutáció. A szövegben nem külön élnek, de gyakran több művelet összefonódhat, azaz alakzattársulás jöhet létre. A domináns, a mű nagyobb részét átfogó alakzat szerkezeti, kompozíciós elvvé válhat.

A szerkesztő véleménye az, hogy a tanulmányok több vitás, illetve megvizsgálandó kérdésre hívják fel a figyelmet, amelyre a konferenciakötet olykor választ ad, máskor kijelöli a további vizsgálódás útját. Melyek ezek a kérdések? A kutatócsoport vezetője szerint, az alábbiakban körvonalazhatók:

- „1. Mit tekintünk alakzatnak, és milyen elméleti keretben?
2. Milyen összefüggésekre világíthatunk rá alakzat és kogníció, alakzat és nyelvhasználat között?
3. Mely alakzatok tesznek szert elsődlegesen szöveg- és stílusstruktúrát alakító szerepre?
4. Mely alakzatok dominanciája teremti meg a szövegek értelemszerkezetét? Miként épül rá a stílusstruktúra a mű értelemszerkezetére? Van-e, lehet-e jelentésteremtő hatása a stílus-szerkezetnek?
5. Mennyiben járulnak hozzá az alakzatok a szépirói, a mindennapi vagy a mediális nyelv szövegszerveződéséhez, stílussteremtéséhez?
6. Jellemző-e egy-egy alkotóra bizonyos alakzathasználat?
7. Köthető-e egy-egy alakzat uralkodó volta meghatározott műfajhoz?
8. Mi az egyes alakzatok hatóköre és funkcionális értéke egy-egy konkrét szövegben?” (8).

E kérdésekre keresett és adott válaszok hozzájárulhatnak a szöveg- és stílusszerkezet, valamint az alakzathasználat összefüggésének tisztázásához.

A korpuszok, a vizsgálandó szövegek valóban tarka képet mutatnak. Szokatlan is ilyen heterogén jellegű és indíttatású anyagot nagyjából hasonló célú vizsgálat tárgyának látni. A 17. századi levéregény, a szakrális szöveg, a szépirodalmi szöveg (modern próza), az internetről letöltött társalgási szöveg (Facebook), a televíziós vitaműsor, a popkultúrából származó dalszövegek, az eredeti nyelvű és a fordítás összehasonlítása is állításokat (hipotéziseket) igazoló szöveggé funkcionál.

A forrásanyag heterogenitása ellenére a gondolatisága több szinten hoz újat, kapcsolódik a kutatott témához. Például olyan alakzatok lesznek a vizsgálat tárgyai, amelyek ritkábban szerepelnek az elemzésekben: *préteríció*, *obszkráció*, *aposztrofé* és a *litánia* mint „megállíthatatlan beszédfolyam”. Példa lehet az ellentétekről szóló vizsgálat, amely három dolgozatban is megjelenik mint szövegszervező elv; a téma mélységben történő vizsgálata is fontos nyelvi strukturális jelenségekre mutat rá.

Mint a bevezető szerzője is kiemeli „A legfeltűnőbbek [...] azok a dolgozatok, amelyek alakzatértelmezésből átvezetnek a nyelvtudomány legújabb megközelítésmódjára felé. Például ilyen a pragmatikai nézőpont, mely figyeltet arra, hogy a diskurzusjelölőknek mi a rendeltetése és hatása a szövegben, esetleg a szöveg hangos megjelenítésében. Egy dolgozatban az implikátúra pragmatikai fogalmával kapcsolódnak össze az alakzatok – elsősorban a gyenge implikátúra kérdéskörét elemezve, illusztrálva. Növumként a rím szerepét kapcsolja a szélesen értelmezett alakzat fogalmához a dolgozat szerzője: kognitív, funkcionális elméleti háttérrel” (9).

Elfogadhatjuk a kutatócsoport vezetőjének átfogó, elemző megállapítását, amely szerint az alakzatoknak a szövegben történő megjelenése, kohéziós funkciója mind a szöveg struktúrájának, mind az adott korpusz stílusstruktúrájának megteremtésében igazolhatóan domináns szerepet kap. Miről vallanak a dolgozatok?

Domonkosi Ágnes: *Lehet-e a préteríció struktúrát meghatározó alakzat?*

A szerző először a préteríció alakzat egyértelműsítését végzi el. Figyelemre méltó eljárásnak minősíti, amelyben a megnyilatkozó azáltal mutat be valamit, hogy kiemelten felhívja a figyelmet arra, hogy nem beszél róla, mellőzni fogja. A préteríció detrakciós alakzat, de sajátosságos megjelenési formában: a szöveg maga hívja fel a figyelmet a hiányra.

A vizsgált szövegek a szépprózától a szónoki beszédig terjednek. A cím világos, azt kapjuk, amit a szerző ígér. A préteríciónak mint szöveg- és stílusstruktúrát szervező elvnek sajátossága az, hogy lehet az egész műre kiterjedő, azaz ismétlődő alakzat, de lehet csak szöveget indító, figyelemkeltő vagy a szöveg zárásában is megjelenő, ismétlődő alakzat. Néha kiemelt szerepet kap a préteríció, máskor a stílusesszókók kombinációjának a része.

Illusztrációképpen a szerző stílusesszókók bemutatja a variációkat a szövegbeli megjelenítésben. Figyelmet fordít arra is, hogy mely műfajokban van jelen a préteríció (a versről is jó lenne szót ejteni!). Szemléletes annak a bemutatása, hogy szöveget vagy szövegrészt érint ez az alakzat. Megállapítja továbbá, hogy a préteríció az ismétlés és a felsorolás alakzatával van kapcsolatban, sőt az ironia lehetőségét is magában hordja, hiszen önmagában is metapragmatikai természetű.

A prétericióknak más alakzatokkal társulva, fontos szerepe lehet a szöveg- és a stílusstruktúrában; lehetőségét az teremti meg, hogy nem pusztán detrakciós eljárás, hanem alakzatként konvencionizálódott metapragmatikai reflexió.

Jenei Teréz: *Stilizációs eljárások stílusalakító szerepe Babits szépprózájában*

Jelen tanulmány a stilizációt, a stílusalakító szerepnek a bemutatását vállalja Babits korai prózaírást választva korpuszul. Vizsgálatának középpontjában nem az alakzatok struktúráját alakító szerepe áll, bár találhatók érintkezési pontok. Ennek határozottabb, egyértelműbb szándékosságát szívesen olvastuk volna a dolgozat elején, hogy felleljük benne a tudatosságot a véletlenszerű helyett.

A stilizáció fogalomkörének tisztázása, a saját elemzési szempontjából választott jelentésének elkülönítése figyelemfelkeltő szándékú. A lehetőségek közül a stilizáció négy jelentését emeli ki: *a szerepjátszás; a tradíció újraértelmezése; műviség; ornamentika* (25), és azt szándékozik megállapítani, ezek milyen alakzatokban „bomlanak ki”, és vannak jelen a szövegben. Megállapítása szerint a „szövegszervező szerepet az ellentét alakzat jelenléte tölti be” (26).

Nem annyira a szöveg- és stílusstruktúrát meghatározó, mint inkább a stíluskohézióra utaló következtetések uralkodnak az elemzésben. A kor (Babits korának) uralkodó stílusjegyei jelennek meg az elemzett novellában, állításait hitelesen illusztrálják a szöveg idézetei. Vitatnám a szecesszióra vonatkozó megállapítást: „a szecesszióra jellemző rúthoz, háttorzongatóhoz való vonzódás tükröződik a bizarr látomás anatómiai pontosságú részleteiben” (33). A szecesszió a stilizált szépség megjelenése a stílusban, igaz jelen van a sejtelmesség, de nem mint „rút és háttorzongató”. Inkább a szürrealizmusra jellemző a „bizarr látomás”. Az ellentét kiemelt szerepe a kontraszteremtés, ezt érdemes megállapítani.

Olykor az alakzat-szókép kérdésköre is felmerül, ilyen például a metalepszis; ezen kívül irodalomesztétikai észrevételek is megjelennek a dolgozatban. Az összegzésben saját gondolatmenetének lezárásaként megállapítja a szerző: „Az elemzés igazolta, hogy a stilizáló eljárásokat lebontó alakzatok jelentős mértékben hozzájárulnak a széppróza nyelvének megújításához, a novella műfaji keretének fellazulásához” (36).

Kazamér Éva: *Az ismétlés alakzattípusainak szerepe Parti Nagy Lajos Angyalstop című kötetében*

A szerző a „Témaválasztás” belső címet adta a dolgozatot indító fejezetnek. Benne a célját összegzi, azaz egy alakzattípusnak, az ismétlésnek a funkcióját szándékozik bemutatni. Idézve: „az ismétlés – mint formateremtő stilisztikai alakzat – hogyan vesz részt a művek [jelen esetben versek R. M. E.] szövegstruktúrájának szervezésében, milyen módon járul hozzá a szövegértelmezés alakításához” (38). Tehát előljáróban arról tájékozódhatunk, hogy mit szándékozik vizsgálni, és nem arról, hogy miért ezt a művet és alakzattípust választotta.

Az ismétlés fogalmának és lehetséges funkciójának a tisztázása, kijelölése fontos eligazítás. „Az ismétlés [...] általánosan mondható szövegszerkesztési eljárás” (38) – írja a szerző. Az ismétlés figura-, alakzattípus-jelleget a Fónagy Iván által definiált idézetként helyeselhettük. Jelen szövegben, tanulmányban azonban a „szövegszerkesztési eljárás” a szövegelméletéből vett pontosításokkal kiegészítve világosabbá válna. Vagyis a szövegelméleti és stilisztikai szempontok itt különülnek el, ugyanakkor találkoznak egy adott műalkotás struktúrájának a vizsgálatában.

A következő megállapítás is ennek tükrében nyer értelmet: „Tehát az ismétlés alakzattípusnak szerkezetet teremtő és összetartó funkciót tulajdoníthatunk” (40). (Szövegszerkezetre, stílus szerkezetre vagy a kettő találkozására, együttes előfordulására gondolhatunk?) A különböző ismétléstípusok az elemzés során funkciójukat tekintve rajzolódnak ki, és a költői szöveg hitelesíti a megállapításokat. Az elemző „otthonosan” azonosul a versszövegek stílémaival és a verbális megjelenítésben elfoglalt pozíciójukkal. Pár kiegészítő megjegyzés az elemzésekhez:

Parti Nagy Lajosnak *A kegyelet lila ásza* című verse az Ady-anafraziásban a *lettél* igealakot ismétli, *Ady nem leszek* tagadó igealakjára utalva. Érdemes lenne ehhez néhány összehasonlító megjegyzést fűzni (43). A *Rímként a nyárban* című versben az ismétlődő sorokon kívül a *no lám, no lám* (44) is megemlítendő. A *Nóta* című versben nemcsak kiejtésben azonos, de jelentésükben eltérő szavak sorakoznak, hanem a helyesírás eltérése is stíléma (*fojtatás-folytatás*) (44).

A dolgozat összegzéseként megállapítja a szerző, hogy ezek az alakzattípusok (az ismétlések) részt vesznek a szövegek struktúrájának szervezésében, tagolásában, és a befogadó jelentésképzésére

nagymértékben hatással vannak. A versszövegek elemzésében a pragmatika mint szempont végig jelen van.

Kiss Sándor: *A hasonlatok rétegei és a szimbolikus jelentés (Gide: Pásztorének)*

A vizsgálat tárgyát megjelölve a bevezetésben kiemeli a szerző, hogy a szimbolikus jelentés a hasonlítást tartalmazó szövegrész segítségével jut érvényre. Összességükben a hasonlítások koherens módon járulnak hozzá a mű globális jelentéséhez. Az elemzett műben a hasonlítások négy rétege különül el Gide: *Pásztorének* című munkájában:

- bibliai példázat,
- látás, hallás érzékelési területének egymásra vonatkoztatása (a színeket a vak lánynak a hanghatásokból kell megértenie),
- fény és homály – ismét bibliai igazolás,
- fény-sötétség (*Bűn az, ami elhomályosítja a lelket*) (65–6).

A szerző igyekszik a fordításból eredő nyelvi különbségeket pontosítani, de ez mindig rejt buktatókat. A francia nyelvű eredetiről készült tanulmány például talán inkább a tartalmi ellentétek-párhuzamok jelenlétét értelmeztetné a mű egészében betöltött funkciója alapján. Az eredeti műben franciául élnek a „hasonlatok”: a hasonlítások megjelenítő ereje dominál a tartalmi koherencia szempontjából. Ezt a fordítás vajon hogyan tükrözi?

A szakirodalom stilisztikai aspektusú munkával is kiegészülhetne – mégpedig a hasonlat és a hasonlítás elkülönítésének az igazolására a dolgozatban használt értelmezéssel. Egyenesebb vonalú lenne a hasonlítás funkciója, ha nyelvi-grammatikai megjelenítéséről is szó esne, a stilisztikai funkció így igazolódna akár a szimbólumrendszer vonatkozásában is.

A vizsgálat szempontjából lényeges, hogy mit ad az író a hasonlítással az olvasónak – és a fordító hogyan adaptálja ezt a megjelenítési formát. Stilisztikai vonatkozását tekintve határozottabb kontúrokkal egyértelműbb lenne a hasonlat-hasonlítás jelentés, a szimbólum megjelenése a műben és a fordításban is. A tanulmány irodalmi, etikai, filozófiai dominanciájú, inkább tartalmi konklúziókkal.

Nagy Andrea: *A mondatépítés, mondatalkotás szöveg- és stílusstruktúrát meghatározó szerepe a fordítás szemszögéből*

A mondatalakzatok összehasonlító vizsgálata azért is figyelemre méltó, mert a szerző az eredeti szöveg és a fordított szöveg strukturális, stilisztikai szerepére szándékozik magyarázatot adni (Laclos: *Vészedelemes viszonyok* című műve a korpusz, illetve annak egy-egy részlete; Örkény István és Benedek Marcell a fordító). A nyelv „egyéni” felhasználására, annak funkciójára kapunk hiteles magyarázatot az eredeti szövegben meglévő szerkesztésmód bemutatásával. Majd arra, hogy a feltett kérdéseket, hogyan tudja a fordító visszaadni a célnyelvben azzal a rendeltetéssel, amely az eredeti szövegben igen fontos szerepet játszott. Mind a mondatgagolás mind az interrogációra vonatkozó megállapításai hitelesek.

A szerző gyakorlatilag a fordító felelősségére is utal, és részletes elemző munkával bizonyítja vélekedését. A kérdéses témakörben a pragmatikai szerep kiemelése jelentős mind az eredeti, mind a fordított szöveg szempontjából. Az erre vonatkozó észrevételei is helytállóak. Konklúziója: „A mondatkapcsolást, mondatfűzést pragmatikai szerepe teszi Laclos regényének stílus- és szövegstruktúrát meghatározó eszközévé, és ezt a fordításban sem szabad figyelmen kívül hagyni” (79).

Nemes Attila László: *Gyenge implikaturák*

A bevezető részben, „helyesen”, vizsgálata szempontjából a pragmatikai megközelítést tartja célravezetőnek szerző. „A trópusok és gondolatalkzatok mentális feldolgozásából származó stílus hatás” kétségtelenül összefügg a kommunikáció által közvetített tartalommal – erre a pragmatikának, „kell hogy legyen magyarázata” (81). Igaz, de érdemes finomítani – a pragmatikai megközelítés az egyik aspektus lehet, és a tanulmány szerzője ezt a vizsgálódási irányt emeli ki. Ez azonban azt jelenti, hogy más megközelítés is lehetséges, különösen, ha a komplexitás igényével közelít a témához.

Helyes, hogy tisztázza a szerző az előforduló fogalmakat, az általa használt értékrend szerint, ezzel fejezve ki, hogy mind a trópusokra, mind az alakzatokra, elrendezésükre más elméletek is léteznek. Nagy gondot fordít a fogalmak lehetséges egyértelműsítésére, és világosan látja azt is, ahol ehhez nincsenek megfelelő alapok, módszerek (pl. illokúció, perlokúció). Az implikáció kérdéskörével ilyen aspektusból és ilyen differenciáltan a hazai szakirodalom még (tudomásom szerint) senki nem foglalkozott. A szerző affinitása, a téma iránti érzékenysége, állításainak nyelvi megalapozottsága elismerendő. A téma interdiszciplináris jellegét tanúsítja az, hogy érintőlegesen más szaktudomány eredményeit, megállapításait is citálja.

Pethő József: *A stilisztikai-retorikai alakzatok szerepe a mai szónoki beszédek szöveg- és stílusstruktúrájában*

Indításképpen az elméleti alapokra utaló bevezető sorok után a vizsgálat aspektusa és célmeghatározása következik. Az alapokra utalva a jelenkori szónoki szöveg a nyelvhasználat tárgya, illetve az alakzatoknak a szónoki beszédben történő megjelenése és funkciója. Egyértelmű a vizsgálati szempontok megválasztása és a szándék is, amely általános érvényű megállapításokat ígér a tanulmány összegzéséül.

A szónoki beszédek elemzése a bennünk használt alakzatok stílusfunkciójának a feltáráásával történik. Az illusztráló bemutatást a vele kapcsolatos észrevétel követi, például a klasszikus körmondat hiányának a megállapítása a Sólyom-beszédben, majd értékelése: miért választja a szónok érveléséhez ezt az inkább értelemre ható formát. Nagyon helytálló példákkal bizonyítja állítását a szerző például a Dezső Tamás-szövegben, az anaforák emelkedett, ünnepi, olykor patetikussá tevő funkcióját a szöveg szerkezetében. Az olvasó számára minden vizsgált beszéd említett alakzatai meggyőzően bizonyítják a szerző állításait. Külön értéke a további hasonló funkciójú elemzések számbavétele és vizsgálatuk szükségességének a megállapítása. Igazolódásának megválasztása külön elismerést érdemel.

Sajter Laura: *Az interperszonalitás illúzióját megteremtő alakzatok Mikes Leveleskönyvében*

Bár Mikes *Leveleskönyvének* bőséges szakirodalma van, a szerző nézőpontjának és ezáltal elemzésének egy összetett, korunkra jellemző attitűd a megközelítési módja. Elsősorban az interperszonalitás és a belőle fakadó, a szöveg szerkezetére vonatkozó megjelenítő, „szervező” formák vannak jelen a kutatásban, „odailló” példával igazolva az állításokat. A szövegtani aspektus dominál a vizsgálatban, a levelezési szituációból adódó nyelvi-formai elemek prezentálása. Retorika, hermeneutika, esztétika, kommunikációelmélet stb. jelenik meg mint elméleti alap az elemzésben.

Az aposztrófé mint szövegszervező elv dominál a *Leveleskönyvben*, tulajdonképpen ennek az alakzatnak a kiemelése és többoldalú megjelenésének az igazolása a dolgozat lényege. Érdemes lett volna egy levélpéldán megemlíteni, hogy egyéb alakzatok is vannak, részt vesznek a szöveg szervezésében. A makro-, illetve mikroszint elkülönítése ugyanakkor párhuzamos létezésükben szervezőelvként összetettebb alakzatsoport jelenlétét is illusztrálta volna.

A szakirodalmi hivatkozásból hiányoltam az *Alakzatlexikon* megfelelő szócikkére való utalást. Az aposztrófé ott bőven kifejtve megtalálható. A fejezetek sorrendjében is elképzelhető lenne, hogy a 3.4. előbbre kerüljön például 3.1.-ként vagy esetleg 3. pontként az élre. A levél keletkezésének körülményeiről is lehetett volna szólni. A megjegyzéseim nem mint kíváncsi, hanem mint lehetőségre vonatkoznak.

Schirm Anita: *A retorikai kérdések diskurzusjelölőiről*

A diskurzusjelölők szerepe az élőnyelvi szövegben többféle funkcióban jelenhet meg, ezért discszerű a retorikai kérdésben betöltött felhasználására és ottani rendeltetésére vonatkozó vizsgálódása. Világos és egyértelmű a téma elméleti alapozása és a felhasznált terminológia tisztázása. A választott korpusz(ok), a hivatalos és félhivatalos szöveg(ek) különösen az attitűd és az arculat szempontjából jelentősek. Ugyanis a racionális és emotív tényezők párhuzama a szövegben a választott diskurzusjelölő segítségével kap élesebb kontúrt.

Kellő mélységig és körültekintéssel elemzi a témát a tanulmány, megállapításai hitelesek, állításait sorozatosan igazolja, a felhasznált szakirodalom is kellő tájékozottságát bizonyítja. Az illusztr-

rációról: a „szófelhő” szakszerű magyarázta segiténé a metaforikus szóösszetétel létjogosultságának az elfogadását (126). Inkább kérdés: a téglalapban ilyen eklektikusan elhelyezett diskurzusjelölőknek van-e funkciójuk a méret nagysággal kifejezett gyakoriságon kívül? A Dér–Markó-tanulmányra hivatkozás rendben van, de jó lenne megjegyezni, hogy csak plakátszerű-e illusztráció náluk is, vagy ott kiderül a pontosabb rendelkezése is.

Simon Gábor: *Rím és koherencia – a rímelés szerepe a szöveg értelemszerkezetének kialakításában*

Problémafelvetéssel indít a tanulmány: a rím általa vizsgált aspektusával. Kérdésközléssel folytatja: „Vizsgálandó kérdés, hogy vajon a rímnek mint prototipikus lírai szövegnek van-e funkciója referenciális kapcsolat kiépítésében, és amennyiben van, a rím referenciális értelmezhetősége milyen hatással van a szövegértelmezésre mint mentális reprezentációra” (134). Ezután saját eddigi kutatásához kapcsolja a témát a szerző: „Állványzatépítés” a szerző által teremtett terminus „állványzatépítésnek minősül a nyelvi szimbólumok mindazon alkalmazásba vétele, amely a közösen konstruált szociokulturális világ interszubjektív feldolgozását segíti elő” (135). „A rím mint szerkezet nem áll a mentális műveletek középpontjában, ugyanakkor olyan mentális műveleteket kezdeményez, melyek eredményesebbé teszik az értelmezést” (135).

Komplex vizsgálati cél jelölődik meg először, aztán részcelkitűzések következnek, amelyek a vizsgálatokhoz szükséges vezérmotívumhoz csatlakoznak. A tanulmány a rím koherenciaképző szövegelem voltát különböző aspektusokból, bőséges szakirodalom alapján igazolja. Az elemzési módszert a kognitív nyelvészet kínálja, tételait alkalmasnak tartja a szerző arra, hogy megállapításai gondolatstruktúrájának felépítse. Az „állványzatépítés”, a lehorgonyzás, a „keretes és keret nélküli szövegek” stb. szakterminológia ezt a kutatói világot tükrözi, amelyhez – bevonva – a világról szóló ismereteket – a tudományos gondolkodásnak a külföldi – főleg angol – szakirodalom alapozta változatát ismerhetjük föl. Elméleti háttérű gyakorlati példákkal illusztrált elemzést olvashatunk. A tanulmány konklúzióinak egyike: „a rím olyan szimbolikus struktúra, amely a szöveg megformáltságának elemeként, szövegbe épült állványzatként (l. Shanker–Taylor 2011: 67) minden befogadás során közreműködik egy koherens reprezentáció kialakításában, miközben a referenciális kapcsolatok megsokszorozásával tágítja a lehetséges olvasatok körét” (148).

Skutta Franciska: *Az ellentét stilisztikai funkciója a „Portugál levelek”-ben*

A szerző – indokoltan – szükségesnek tartja, hogy ezt a messzi múltban született művet (1669) a körülötte zajló irodalom- és stílustörténeti vitákkal együtt mutassa be, meglátatva, hogy a mű megítélése ellentétes vélemények sorozatában részesült. A szubjektív megítéléstől a tárgyilagosabb szövegelemzésig (stílus, grammatikai szerkezet) sorol föl véleménykülönbségeket. Önmaga az érzelemdús, szenvedélyes levelek írójának és közönyös címzettjének ellentétes érzelmi attitűdjét igazolja elemzésével.

Határozottabban érdemes kiemelni a mű – a korpusz, amellyel dolgozik – kétszeres fordítását. A francia is fordítás, és a magyarra történő áttétel (akár Szabó Magda, akár a tanulmány szerzője által történik) fontos tény a stílus meg a nyelvi szerkezet szempontjából. Igen lényeges észrevétel az eredetileg magázó levélnek Szabó Magda által tegeződő formában való megjelenítésére vonatkozó magyarázat. Az ellentét mint stílusalakzat hitelesítése több szót érdemelt volna (Szathmári István: *Alakzatlexikon*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2008; Szabó Zoltán: *Szövegnyelvészet és stilisztika*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1988).

Mivel az egész mű (korpusz) alapja az ellentét, a globális szövegszervező elv is szóra érdemes. A szövegkohézió igazolására több levélből származó illusztráló példával hitelesíthette volna egyébként helytálló állításait, azaz a ritmikusan ismétlődő ellentéteket.

Sziksziné Nagy Irma: *A szertartási és a költői litániák szöveg- és stíluszervezetet teremtő alakzatai*

A stilisztikai vizsgálódások körében – úgy tűnik – eléggé a perifériára szorultak a kontrasztív elemzések. Talán nem véletlenül, mert az összehasonlítandó jelenség azonosságát és különbözőségét is számba kell venni – az átmeneti jelenségeket is felismerni. A megfeleltetés minősége (elsősorban) és mennyisége is mérlegelendő ahhoz, hogy elfogadható, bizonyított konklúzióval záródjon az elemzés.

A célmeghatározást is indokolni kell, a verbális megjelenítés valamely szintjén megjelenő, de az egészre jellemző jegyet érdemes megnevezni, amelynek jelenléte a vizsgálat tárgya. A szerző kevésbé járt utat választ, amikor összehasonlítás céljára korpuszt talál: a litánia műfaj önmagában sem tartozik a stilisztikai elemzések gyakori célpontjai közé, de különösen nem a liturgiában előforduló litánia. A költők által választott verses formában történő megjelenítése sem túl gyakori. Jelen vizsgálatban a komplex egybevetés mellett két aspektus kap határozottabb hangsúlyt: a szöveg szerkesztése és az alakzatoknak mint stíluseszközöknek a rendeltetése a szövegkohézió szempontjából.

Alapként az egyházi litániák szövegeit vizsgálja, történeti alapozással, szakirodalmi tájékozottsággal. Egyéni megfigyelései, tipizálásai mind grammatikai (mondatépítés), mind stilisztikai szempontból helytállóak (alakzattípusok gyakorisága). A litániák műfajáról, szerkezetéről, tárgyalásról, zeneiségéről is szól. A vallási témától a költői „én” érzelmi ambivalenciájának a megjelenítéséig jutunk el a litánia műfaj összehasonlításakor. A szerző így összegzi ezt a tényt: „Tehát a vallási élet műfaja a szépirodalomban a profán élet műfajává transzformálódott, így teremtődtek meg a prototipikus szertartási litániák metamorfózisa révén a litánia műfaj individuális stílusértékű változatai mint intertextualizáló írásbeli irodalmi alkotások” (177). „Mindegyik litániatípust figurativitás jellemzi. Csak míg a szertartási litániák dominánsan nyelvi elemei az alakzatok, addig a költői litániákat alakzati struktúrába ágyazott képek szervezik” (i. h.).

A választott költők kijelölt versei valóban az összehasonlítás alapjául szolgálhattak (Karinthy Frigyes, Kosztolányi Dezső, Juhász Gyula, Somlyó György, Kaffka Margit, Kovács András Ferenc). Tanulságos a tanulmány abból a szempontból is, hogy a kontrasztív elemzés még tartogat újdonságokat a stilisztikai elemzések számára is.

Tátrai Szilárd: *Az aposztrófé és a dalszövegek líraisága*

A dolgozat – vallja a szerző – „az aposztrófé alakzatának olyan funkcionális kognitív kiindulópontú értelmezésére tesz javaslatot, amely azt a nyelvi tevékenységre jellemző közös figyelem sajátos működéseként és egyben a líra jellegadó tulajdonságaként mutatja be” (197). Korpuszként alternatív dalszövegeket vizsgál, és megfigyeléseinek eredményeivel érvel. Értelmezése eltávolodik a retorikában meglévő aposztrófé alakzattelfogástól – helyette az aposztrófé és a líra közötti kapcsolatra reflektáló irodalomelméleti, kognitív nyelvészeti adaptációjára tesz kísérletet. Ezt a kognitív nyelvészet jelentésfelfogása teszi indokolttá, és elfogadhatni szándékozik a hagyományos retorikai értelmezéstől való eltávolodást.

A tanulmány korpusza a Quimby zenekarnak 40 dalszövege, amelyeket az internetről gyűjtött a szerző. Szól az aposztrófikus fikcióról – ennek líraiságáról –, ennél a témánál időz hosszabban. Elkülöníti a faktuális aposztrófétől (ennek lényege a valakivel való beszélgetésből a „kiszólás” egy harmadik személynek.) Az aposztrófikus fikcióról azt vallja, hogy nem egy ténylegesen megszólítható címzettel kezdeményez diskurzust (esetleg nincs jelen, vagy nem emberi lény). Ennek a jelenségnek szemléletes nyelvi megalkalmazott bizonyítékát adja például illusztrálva.

Ezután a tér- és időviszonyok szempontjából ad magyarázatot az aposztrófikus fikció terére és idejére. A személyközi viszonyok szerveződése újabb megállapításokat hoz felszínre: „a világ meg tapasztalásához egy interszubjektív viszonyrendszer biztosít keretet” (206). *Az aposztrófikus fikció a dalszövegekben* című fejezetben állapítja meg a vizsgált szövegek alapján, hogy „az aposztrófé egyike azoknak a tulajdonságoknak, amelyek a lírát mint prototípuselvű kategóriát működtetik” (206).

A dolgozat bizonyítja, hogy más aspektust véve alapul más eddig nem vizsgált jelenségek kerülnek a felszínre. A nézőpont váltása itt (kognitív nyelvészet, illetve szemantika) mást láttat meg a világ jelenségeiből. Egy lírai alkotásban az, hogy ki beszél kinek, továbbá milyen szintjei és nyelvi megjelenítési formái vannak és lehetnek a fiktív személynek, és mi határozza meg a különböző relációkat, további vizsgálódás tárgyai lehetnek. A dolgozat szerzője meggyőző alapossággal elemzi a választott szövegeket, és demonstrálja velük hipotéziseit.

Összegzés

Hagyomány és kísérlet ötvöződik a konferencián előadott és írásban közzétett tanulmányokban. A konklúziókra, megállapításokra vonatkozó minősítésnek három fokozata lehet: egészen hiteles, részben elfogadható és kétséges – tehát nem minden tekintetben meggyőző. A kötet tanulmányainak eklektikus jellege ellenére dicsérendő érdemei vannak például a mögötte rejlő szakmai tudást tükrözi, a kutatómunkához szükséges elmélyedést és azt a fogékonyságot, amely feltétele az „új” felfedezésének. Az „új” jelen van a kötetben akár mint módszer, korpusz, elméleti háttér vagy megállapítás, akár mint a lehetséges további vizsgálatok prognózisa.

Elismeréssel szólhatunk a támogatott kutatás részeredményeiről, eredményeiről, a vezetőről és a munkatársakról, akik ezt a tartalmas szellemi terméket létrehozták.

Rozgonyiné dr. Molnár Emma

kandidátus, ny. főiskolai tanár
magister emerita

Bollettino. Dizionari e ricerca filologica. Atti della Giornata di Studi in memoria di Valentina Pollidori, Supplemento III, Opera del Vocabolario Italiano, 2012. 232 lap

Mára jelentős mértékben elterjedtek a nyelvészeti kutatásokban használt különféle számítógépes alkalmazások, eszközök. Mindig különleges helyzetben volt és van e tekintetben a nyelvtörténet, hiszen a gépi szabályszerűséget a történeti szövegek egyediségével kell ötvözni. Ha nincsenek illúzióink, akkor a számítógép ebben az ambivalensnek tűnő helyzetben is nagyon sokat tud segíteni. Ennek az optimális munkamegosztásnak az egyik kiváló példája az olaszországi kutatóintézet-hálózat (CNR) firenzei székhelyű szótári központjában (Opera del Vocabolario Italiano = OVI) folyó munka. Az itt dolgozó munkatársak évente számot adnak a szakma és a nagyközönség számára a legújabb eredményeikről, szótárkészítői feladataikról, aktuális projekteikről, fejlesztéseikről. A 2012-es tanulmánykötet különös jelentőségű: egyfelől a kutatók bemutatják, összegzik és értékelik az egyes területeken elért eddigi eredményeiket, másfelől ez az összegzés egyben tiszteletadás is a korábban elhunyt és az intézményben sokáig meghatározó és nélkülözhetetlen munkát végző kiváló kutató, Valentina Pollidori számára is.

A kötet tíz tanulmányt tartalmaz, amelynek fele az intézeti kutatóktól származik, akik a szótári munka egy-egy részterületéről adnak számot. Ezekben a tanulmányokban javarészt konkrét példákon bemutatva ismerhetjük meg az elvi és módszertani hátteret. A tanulmányok felépítése arányos, megfogalmazásukban lényegre törőek, tömörek, rendkívül tartalmasak és informatívak. Szakcikként önállóan is megállják a helyüket, de egybeszerkesztve komplex képet tárnak elénk a mai modern szótárkészítésről. A tanulmányok másik fele olyan szakemberektől származik, akik tudományos munkáikban felhasználták, illetve továbbgondolták a történeti korpusz és a szótár adta lehetőségeket. Ezek a tanulmányok tematikailag és megfogalmazásukban már jóval heterogénebb írások. Az ismertetésben nem a kötetbeli sorrendet követem, hanem e két csoport alapján mutatom be a tanulmánygyűjteményt.

Pietro Beltrami a kötet előszavában méltatja elhunyt kollégája munkásságát, és egyben összegzi az intézet eddig elért eredményeit. Pär Larson és Elena Artale a korpuszalapú történeti szótár (TLIO) bemutatása, majd a korpuszépítés kezdeti szakaszának vázolása után a közelmúlt és a jelen állapotát tárja elénk. Részletesebben is szó esik a történeti korpuszok állandó nehézségéről, a filológiai problémákról, például a kéziratok különleges karaktereinek a rögzítéséről, az eltérő szövegkiadások filológiai hitelességének a megállapításáról, a kézirattal való összevetésekről, a szövegkiadásokban lévő hibák javításairól és a gép számára feldolgozható egységes forma kialakításáról. A szerzők a lemmatizálás kérdéseit is taglalják, és az eredmények mellett a problematikus területeket sem hallgatják el, például a nyelvjárási változatok egységes címszó alá rendezésének a kérdését. A grammatikai szemléletváltozások után mára már letisztult az elméleti háttér: szoftveres segítséggel immár a mai címszavak alapján lekérdezhető korpusz áll a felhasználók rendelkezésére. A szerzők összevetették